

Горлач В.
студентка юридичного факультету
Західноукраїнського національного університету.
Науковий керівник: доктор історичних наук, професор, професор
кафедри теорії права та конституціоналізму
Західноукраїнського національного університету
Грубінко А. В.

ФРАНЦУЗЬКИЙ КОДЕКС НАПОЛЕОНА ЯК ОСНОВА КОНТИНЕНТАЛЬНОЇ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ

Французький Цивільний кодекс 1804 року, більш відомий як Кодекс Наполеона, є одним із найвпливовіших правових актів в історії людства. Його прийняття стало переломним моментом у формуванні сучасного приватного права та засадничим фундаментом континентальної правової системи. Наприкінці XVIII століття Франція перебувала в умовах глибокої правової фрагментації: норми приватного права істотно різнилися залежно від регіону, соціального стану та історичних традицій. На Півночі домінували кутюми — звичаєві норми германського походження, на Півдні панувала римсько-правова традиція, а окремі провінції мали власні статuti, привілеї та корпоративні нормативи [1]. Така роздробленість призводила до правової невизначеності, ускладнювала торгівлю, обмежувала можливість ефективного судового захисту й створювала нерівність між громадянами.

Французька революція 1789 року зруйнувала феодальні структури, проголосила рівність громадян перед законом та утвердила нові соціально-політичні цінності. Однак революційні зміни не змогли повністю ліквідувати правову хаотичність: Франція потребувала єдиного нормативного акта, який би відображав новий світогляд і забезпечував упорядкованість правовідносин. Саме в цих умовах виникла необхідність створення кодифікованого цивільного закону, що став би універсальним джерелом приватного права та інструментом правової модернізації держави.

Кодекс Наполеона став втіленням ідеалів епохи Просвітництва: рівності, свободи, розумності, раціонального законодавства та системності правових норм. Він закріпив концепції, які у наступні два століття стали базовими для більшості країн континентальної правової традиції. Його вплив був настільки значущим, що цивільні кодекси десятків держав світу — від Бельгії до Аргентини, від Італії до Японії — були створені на його основі або під його прямим інтелектуальним впливом [5].

Для України тема Кодексу Наполеона має не лише загальноісторичне значення. Сучасне українське приватне право належить до романо-германської правової сім'ї, а Цивільний кодекс України 2003 року структурально та ідейно тяжіє до європейських моделей, що історично походять від французької кодифікації [3]. Принципи свободи договору, диспозитивності, рівності сторін та непорушності приватної власності, закладені у французькому Кодексі 1804 року, стали частиною української

правової традиції, хоча й через непряму рецепцію через Австрійську, Німецьку та інші європейські системи.

Отже, вивчення Кодексу Наполеона є важливим не лише для розуміння історії приватного права, але й для аналізу основ сучасного законодавства, включно з українським. Саме тому дослідження його змісту, впливу та історичної ролі є актуальним і необхідним.

Створення Кодексу Наполеона було зумовлене прагненням до правової уніфікації та модернізації Франції після тривалих політичних потрясінь. Наполеон Бонапарт розумів, що сильна держава неможлива без єдиного законодавства, яке забезпечує рівність громадян і передбачуваність правових наслідків. Він вважав кодифікацію одним із головних інструментів стабілізації суспільства та створення нової правової культури. Робоча комісія, до якої увійшли провідні французькі юристи — Порталіс, Тронше, Малевіль та Біго де Преамне, — мала завдання створити кодекс, який би був зрозумілим, логічним і заснованим на принципах природного права та раціональності [2].

Однією з ключових переваг Кодексу була саме юридична техніка. Він був написаний доступною, ясною мовою, без надміру професійних термінів, що дозволяло громадянам самостійно розуміти свої права. На відміну від складних феодальних норм, що часто вимагали спеціальної підготовки для тлумачення, Кодекс Наполеона став документом, близьким до людей. Це відповідало ідеології Просвітництва, згідно з якою право повинно бути зрозумілим кожному члену суспільства [7].

Кодекс складається з трьох основних частин, що регулюють:

- правовий статус осіб (включно з питаннями громадянського стану, шлюбу та сім'ї);
- речові права та види власності;
- способи набуття та передання прав, включно з договорами та спадкуванням [6].

Така структура забезпечила системність приватного права та створила логічну ієрархію норм: від загальних положень про осіб — до конкретних механізмів набуття майна. Проголошення приватної власності як недоторканної стало одним із центральних елементів Кодексу. Це положення було ключовим для економічних реформ початку XIX століття: воно закріпило у законодавстві принцип, який був необхідним для розвитку підприємництва, ринку та приватної ініціативи. У Кодексі фактично відображено філософську тезу, що особистість є незалежною і вільною остільки, оскільки вона володіє власністю, що свідчить про тісний зв'язок між приватним правом і соціально-економічним розвитком [5].

Не менш важливою є концепція свободи договору — ще один фундаментальний принцип Кодексу. Відповідно до неї сторони мають право самостійно формувати зміст договору, виходячи зі своїх інтересів, якщо такі домовленості не суперечать закону. Це заклало основи сучасного договірного права, де автономія волі учасників є ключовим елементом. Свобода договору, поєднана з рівністю сторін, формувала ринкову

економіку нового часу.

Проте, хоча структура і юридична техніка Кодексу були новаторськими, він не був позбавлений недоліків. У ньому чітко проявляється патріархальна система цінностей, характерна для початку XIX століття. Норми сімейного права закріплювали підпорядковане становище жінки: чоловік був «главою сім'ї», мав право визначати місце проживання, розпоряджатися майном та контролювати фінансові аспекти сімейного життя [2]. Ці положення згодом зазнали суттєвих реформ у XX столітті, але на момент прийняття вони відображали соціальну реальність.

Ще одним дискусійним аспектом була сувора заборона суддівського тлумачення. Судді повинні були застосовувати закон буквально, не виходячи за межі його тексту. З погляду Наполеона, це забезпечувало правову визначеність і запобігало зловживанням. Однак у складних ситуаціях це призводило до правового формалізму, коли норми не могли гнучко підлаштовуватися під нові соціальні та економічні реалії [6].

Міжнародний вплив Кодексу був величезним. У XIX столітті він став зразком для кодифікації права в більшості європейських держав, включаючи Бельгію, Італію, Іспанію, Нідерланди та Португалію. У Центральній і Південній Америці на його основі були створені цивільні кодекси Аргентини, Чилі, Бразилії, Мексики та інших держав [5]. Поширення Кодексу стало можливим завдяки його універсальності, раціональності та доступності. Навіть ті держави, які не запозичили його повністю, орієнтувалися на французьку модель у своїх правових реформах. Так, Німецьке цивільне уложення 1896 року, хоч і має іншу структуру, у концептуальному плані багато в чому наслідує французьке правове мислення [9].

Для України Кодекс Наполеона має значення через європейську правову традицію, до якої наша держава належить. Через рецепцію приватного права Австрійської імперії французькі ідеї проникли на західноукраїнські землі ще в XIX столітті. У новітній історії України під час створення Цивільного кодексу 2003 року було використано структури, принципи та підходи, характерні для європейських цивільних кодексів, включаючи французький [3]. Сучасний український кодекс значною мірою орієнтований на диспозитивність, рівність учасників правовідносин, свободу договору та системний поділ прав — саме ті принципи, які були вперше чітко сформульовані у Кодексі Наполеона.

Попри недоліки, французький Кодекс залишається одним із найуспішніших правових документів за всю історію. Він довів свою здатність адаптуватися до соціальних змін, зберігаючи основні принципи незмінними. Реформи XX–XXI століть розширили його положення, зробивши його актуальним навіть у сучасному глобалізованому світі [8].

Висновки. Кодекс Наполеона 1804 року став знаковим явищем у розвитку світової правової думки. Він ліквідував правову дезінтеграцію Франції, забезпечив уніфікацію норм приватного права та створив правовий документ, який став основою для більшості цивільних кодексів Європи та світу. Його принципи — рівність перед законом, свобода договору,

непорушність власності, примат закону — стали фундаментом континентальної правової системи [5].

Для України його роль полягає у формуванні сучасної структури цивільного законодавства. Цивільний кодекс України 2003 року концептуально та ідейно споріднений із європейською цивільною правовою традицією, витoki якої лежать у Кодексі Наполеона [3]. Саме тому вивчення Кодексу є важливим для розуміння логіки приватного права, його структурної організації та принципів, що визначають його зміст.

Кодекс Наполеона — це не лише історичний документ, а правове явище, що протягом двох століть формувало правову культуру та цивілістичну доктрину багатьох країн. Його актуальність не зменшується й сьогодні, адже його основні принципи продовжують визначати розвиток приватного права в Європі та світі.

Список використаних джерел

1. Кравчук В. М. *Загальна теорія держави і права*. Київ: Алерта, 2020.
2. Тищик Б. Й. *Історія держави і права зарубіжних країн*. Львів: Світ, 2015.
3. Цивільний кодекс України: Офіційний текст. Київ: Верховна Рада України, 2003.
4. Шевчук О. В. Вплив французької кодифікаційної моделі на розвиток європейського приватного права. *Юридична наука*, №3, 2021.
5. Bell J., Boyron S., Whittaker S. *Principles of French Law*. Oxford University Press, 2008.
6. Carbonnier J. *Droit civil*. Paris: PUF, 2004.
7. Code civil des Français (1804). Version officielle.
8. Merryman J. H., Pérez-Perdomo R. *The Civil Law Tradition*. Stanford University Press, 2007.
9. Zweigert K., Kötz H. *An Introduction to Comparative Law*. Oxford University Press, 1998.
10. Грубінко А. Історія держави і права зарубіжних країн та римське право. Навчальний посібник. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2014. 656 с.
11. Грубінко А. Історія держави і права зарубіжних країн та римське право. Навчальний посібник. Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2019. 384 с.